YOSH RIVOJLANISHI VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYADA UNING AHAMIYATI

Atadjanov Eldorjon Erkinjanovich
Qibray tumani 39-umum ta’lim maktabi psixologi

Received: 14.10.2025
Revised: 15.10.2025
Accepted: 16.10.2025

Kalit so‘zlar:
yosh rivojlanishi, pedagogik psixologiya, shaxs rivojlanishi, individual yondashuv, ta’lim-tarbiya jarayoni

Annotatsiya. Ushbu tezisda yosh rivojlanishi va pedagogik psixologiyada uning ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot yoshning har bir bosqichida shaxsning psixologik, ijtimoiy va intellektual xususiyatlarini aniqlash, shuningdek, pedagogik faoliyatda bu xususiyatlarni inobatga olishning muhimligini yoritadi. Yosh rivojlanishini o‘rganish o‘qituvchiga individual yondashuvni shakllantirish, o‘quvchilarning bilish va tarbiyaviy ehtiyojlarini aniqlash, motivatsiyasini oshirish va ijodiy salohiyatini rivojlantirish imkonini beradi. Shuningdek, pedagogik psixologiya shaxsning ijtimoiy va emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda, ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda va o‘qituvchining kasbiy mahoratini oshirishda asosiy vosita sifatida qaraladi.

Keywords:
age development, pedagogical psychology, personality development, individual approach, educational process

Annotation. This thesis examines the role of age development and its significance in pedagogical psychology. The study highlights the importance of considering psychological, social, and intellectual characteristics of individuals at each developmental stage and applying these insights in pedagogical practice. Studying age development enables teachers to form an individual approach, identify students’ educational and developmental needs, enhance motivation, and foster creative potential. Pedagogical psychology is viewed as a key tool for supporting social and emotional development, effectively organizing the educational process, and improving teachers’ professional competence.

Ключевые слова:
возрастное развитие, педагогическая психология, развитие личности, индивидуальный подход,

Аннотация. В данном тезисе анализируется роль возрастного развития и его значение в педагогической психологии. Исследование раскрывает важность учета психологических, социальных и интеллектуальных особенностей личности на каждом этапе развития, а также применение этих знаний в педагогической практике. Изучение возрастного развития позволяет педагогу

образовательный процесс	формировать индивидуальный подход, определять образовательные и воспитательные потребности учащихся, повышать их мотивацию и развивать творческий потенциал. Педагогическая психология рассматривается как основной инструмент поддержки социального и эмоционального развития личности, эффективной организации образовательного процесса и повышения профессионального мастерства педагога.

Kirish. Yosh rivojlanishi insonning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy salohiyatining shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Ta’lim va tarbiya jarayonida har bir yosh bosqichining o‘ziga xos psixologik xususiyatlarini hisobga olish pedagogik samaradorlikni oshirishda asosiy shartlardan biri sifatida qaraladi. Pedagogik psixologiya fanining vazifasi yoshga xos rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos metodlarni ishlab chiqishdan iborat. Shaxsning yosh davrlaridagi psixologik, emotsional va ijtimoiy o‘zgarishlarini hisobga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va mustaqil bilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu boisdan yosh rivojlanishini chuqur o‘rganish va pedagogik psixologiyaning amaliy tamoyillarini tatbiq etish pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish va o‘quvchining shaxsiy rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Yosh rivojlanishi insonning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy salohiyatining shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Ta’lim va tarbiya jarayonida har bir yosh bosqichining o‘ziga xos psixologik xususiyatlarini hisobga olish pedagogik samaradorlikni oshirishda asosiy shartlardan biri sifatida qaraladi. Pedagogik psixologiya fanining vazifasi yoshga xos rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos metodlarni ishlab chiqishdan iborat. Shaxsning yosh davrlaridagi psixologik, emotsional va ijtimoiy o‘zgarishlarini hisobga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va mustaqil bilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu boisdan yosh rivojlanishini chuqur o‘rganish va pedagogik psixologiyaning amaliy tamoyillarini tatbiq etish pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish va o‘quvchining shaxsiy rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotning maqsadi — yosh rivojlanishini pedagogik psixologik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirib, o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual rivojlanishini rag‘batlantirishning samarali usullarini aniqlashdir. Shu maqsadda quyidagi vazifalar belgilandi: yosh xususiyatlarini tahlil qilish, pedagogik psixologik metodlarni o‘rganish,

eksperimental tadqiqot o‘tkazish va yosh xususiyatlariga mos pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili. Yosh rivojlanishi va pedagogik psixologiya sohasidagi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, har bir yosh bosqichi shaxsning psixologik, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida o‘ziga xos xususiyatlarga ega [1]. L.S. Vygotskiy o‘z asarlarida yosh rivojlanishini ijtimoiy kontekst bilan bog‘lash orqali, o‘quvchilarning o‘rganish faoliyati ularning ijtimoiy tajribasi bilan uzviy bog‘liq ekanini ta’kidlaydi [2]. J. Piaget esa kognitiv rivojlanish nazariyasi asosida bolalarning tafakkur bosqichlarini aniqlab, o‘quvchilarning bilimlarni faol tarzda qurish mexanizmini tushuntiradi [3]. A.N. Leontyevning faoliyat nazariyasi shaxsning rivojlanishida faoliyatning yetakchi rolini ko‘rsatadi va bu yosh xususiyatlarini tushuntirishda asosiy vosita hisoblanadi [4]. D.B. Elkonin va V.V. Davydov tomonidan ishlab chiqilgan rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyalari yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagogik yondashuvlarni shakllantirishga yordam beradi [5]. Zamonaviy tadqiqotlar yosh rivojlanishini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va mustaqil bilish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkinligini ko‘rsatmoqda [6]. Shuningdek, mahalliy olimlar ham yosh rivojlanishini hisobga olgan pedagogik psixologik metodlarni qo‘llashning o‘zbek ta’lim tizimida samaradorligini ta’kidlaydilar [7].

Materiallar va usullar. Tadqiqot jarayonida pedagogik psixologiya va yosh rivojlanishi fanlariga oid nazariy manbalar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar hamda zamonaviy ta’lim konsepsiyalaridan foydalanildi. Eksperimental tadqiqotda kuzatish, so‘rovnoma, suhbat va psixologik diagnostika usullari qo‘llanildi. Tadqiqot ob’ekti sifatida maktabgacha yosh, boshlang‘ich sinf va o‘rta maktab o‘quvchilari tanlandi, chunki bu davr shaxsning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishining eng faol bosqichidir. O‘qituvchilar va psixologlar bilan suhbatlar orqali o‘quvchilarning individual xususiyatlari, motivatsiyasi va ijtimoiy ko‘nikmalari aniqlanib, ma’lumotlar statistik tahlil va taqqoslash usullari yordamida o‘rganildi. Shu bilan birga, pedagogik psixologik yondashuvlarni sinash maqsadida dars mashg‘ulotlarida o‘yinli, vizual, muammoli va guruh ishlari metodlari qo‘llanildi. Eksperiment natijalari o‘quvchilarning faolligi, bilish faoliyati va ijtimoiy ko‘nikmalarini baholash orqali tahlil qilindi va yosh xususiyatlariga mos pedagogik yondashuvlarni aniqlash imkonini berdi.

1-Jadval. Yosh bosqichlari va pedagogik psixologik yondashuvlar

Yosh bosqichi	Psixologik xususiyatlari	Ta’lim-tarbiya jarayonida samarali metodlar	Pedagogik psixologik ahamiyati
Maktabgacha yosh	Diqqat qisqa, qiziqish va o‘yin orqali o‘rganish	O‘yinli mashg‘ulotlar, vizual materiallar, hikoyalar	Emotsional barqarorlikni oshirish, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish
Boshlang‘ich sinf	Tafakkur rivojlanmoqda, diqqat va xotira oshadi	Interaktiv mashqlar, muammoli topshiriqlar, kichik guruh ishlari	Mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatni shakllantirish
O‘rta maktab yosh	Analitik tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish	Guruh ishlari, muhokama asosidagi mashg‘ulotlar, loyihaviy ishlar	Ijtimoiy hamkorlik va mas’uliyatni rivojlantirish, motivatsiyani oshirish

Jadval 1 yosh bosqichlari va pedagogik psixologik yondashuvlarning ta’lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyatini aks ettiradi. Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, maktabgacha yoshdagi bolalar diqqatini jalb qilish va qiziqishini oshirish uchun o‘yinli mashg‘ulotlar va vizual materiallardan samarali foydalanish muhimdir. Shu yoshdagi bolalarda o‘yin orqali o‘rganish ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va emotsional barqarorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun interaktiv mashqlar, muammoli topshiriqlar va kichik guruh ishlari samarali bo‘lib, bu ularning tafakkurini rivojlantiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatni shakllantiradi. O‘rta maktab yoshidagi o‘quvchilar esa analitik tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish bosqichida bo‘ladi. Shu yoshdagi o‘quvchilar uchun guruh ishlari, muhokama asosidagi mashg‘ulotlar va loyihaviy ishlar bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirish, mas’uliyat va motivatsiyani oshirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, jadval pedagogik psixologik yondashuvlarni yosh xususiyatlariga mos ravishda tanlash va ta’lim jarayonini samarali tashkil etish bo‘yicha amaliy ko‘rsatma vazifasini bajaradi. Tadqiqot jarayonida yosh rivojlanishi va pedagogik psixologiyaning ta’lim-tarbiya jarayonidagi roli nazariy va amaliy jihatdan o‘rganildi. Nazariy material sifatida pedagogik psixologiya, yosh psixologiyasi bo‘yicha monografiyalar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va zamonaviy ta’lim konsepsiyalari tahlil qilindi. Ushbu manbalar yosh xususiyatlarini aniqlash, pedagogik yondashuvlarni shakllantirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etish bo‘yicha ilmiy asos yaratdi. Tadqiqot jarayonida

yosh rivojlanishi va pedagogik psixologiyaning ta’lim-tarbiya jarayonidagi roli nazariy va amaliy jihatdan o‘rganildi. Nazariy material sifatida pedagogik psixologiya, yosh psixologiyasi bo‘yicha monografiyalar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va zamonaviy ta’lim konsepsiyalari tahlil qilindi. Ushbu manbalar yosh xususiyatlarini aniqlash, pedagogik yondashuvlarni shakllantirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etish bo‘yicha ilmiy asos yaratdi. Amaliy tadqiqot metodlari sifatida kuzatish, so‘rovnoma, intervyu, psixologik testlar va diagnostika usullari qo‘llanildi. Tadqiqot ob’ekti sifatida maktabgacha yosh, boshlang‘ich sinf va o‘rta maktab o‘quvchilari tanlandi, chunki bu davr shaxsning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishining eng faol bosqichidir. Shu yoshdagi o‘quvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va motivatsiyasi aniqlash uchun o‘qituvchilar va psixologlar bilan suhbatlar o‘tkazildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, yosh rivojlanishini chuqur o‘rganish va pedagogik psixologiyaning ilmiy tamoyillarini ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual rivojlanishini sezilarli darajada oshiradi. Kuzatish va eksperimental mashg‘ulotlar natijalariga ko‘ra, maktabgacha yoshdagi bolalar diqqatini jalb qilish va qiziqishini oshirish uchun o‘yinli metodlar va vizual materiallardan foydalanish samaraliroq bo‘ladi. Shu yoshdagi bolalarda o‘yin orqali o‘rganish ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini mustahkamlashga, emotsional barqarorlik va ijobiy motivatsiya shakllanishiga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida esa bilish jarayoni faollashadi, tafakkur va mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Shu bois, darslarni bosqichma-bosqich tushuntirish, interaktiv mashqlar, muammoli vazifalar va kichik guruh ishlari samarali natija beradi. Eksperiment natijalari shuni ko‘rsatdiki, ushbu metodlar o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O‘rta maktab yoshidagi o‘quvchilar analitik tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish bosqichiga kiradi. Bu davrda muammoli o‘qitish, guruh ishlari va muhokama asosidagi mashg‘ulotlar o‘quvchilarning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishini ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pedagogik psixologik yondashuvlar qo‘llanilganda o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi 25–30 foizga oshgan va ular mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini faol qo‘llay boshlagan. Shuningdek, o‘qituvchilarning pedagogik psixologik tayyorgarligi va yosh psixologiyasi bo‘yicha bilim darajasi dars jarayonida samarali muloqot va ijobiy psixologik muhit yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Pedagogik psixologik bilimlarga asoslangan individual yondashuv o‘quvchilarda ijodiy fikrlash, mas’uliyat va o‘zini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, yoshga mos

pedagogik yondashuvlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini rag‘batlantirish va o‘qituvchining kasbiy mahoratini mustahkamlashda asosiy omil bo‘ladi. Jadval tahlillari shuni tasdiqlaydi: birinchi jadval yosh xususiyatlarini va ularning ta’lim jarayonidagi asosiy ehtiyojlarini ko‘rsatadi, ikkinchi jadval esa pedagogik psixologik yondashuvlarni va ularning ta’lim samaradorligiga ta’sirini aks ettiradi. Ushbu ikki jadval bir-birini to‘ldiradi va o‘qituvchilarga yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda metod va texnologiyalarni tanlash imkonini beradi. Shu tariqa, pedagogik psixologiyaning nazariy va amaliy ahamiyati yosh rivojlanishini ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning motivatsiyasi, ijodiy fikrlashi va mustaqil bilish ko‘nikmalarini oshirishda aniq namoyon bo‘ladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, pedagogik psixologiyani amaliy qo‘llash nafaqat o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini rag‘batlantiradi, balki ta’lim sifatini oshirish va o‘qituvchilarning kasbiy malakasini kuchaytirish uchun ham muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, yosh xususiyatlariga mos yondashuvlarni doimiy ravishda qo‘llash zamonaviy ta’lim tizimida shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvni amalga oshirishning asosiy sharti ekanligi aniqlandi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, yosh rivojlanishini chuqur o‘rganish va pedagogik psixologiyaning ilmiy tamoyillarini ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish o‘quvchilarning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishini sezilarli darajada oshiradi. Har bir yosh bosqichining o‘ziga xos psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etish o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi, ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va mustaqil bilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Eksperimental tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘yinli va vizual metodlar, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun interaktiv va muammoli mashg‘ulotlar, o‘rta maktab yoshidagi o‘quvchilar uchun esa guruh ishlari va muhokama asosidagi yondashuvlar samarali bo‘ladi. Shu bilan birga, individual yondashuv har bir o‘quvchining xususiyatini hisobga olib, shaxsiy rivojlanishni rag‘batlantiradi. Jadval tahlillari yosh xususiyatlari va pedagogik psixologik yondashuvlarning ta’lim jarayoniga qo‘llanishdagi samaradorligini ochib beradi va o‘qituvchilarga metod va texnologiyalarni tanlashda amaliy yordam beradi. Pedagogik psixologiyani amaliy qo‘llash nafaqat o‘quvchilarning rivojlanishiga, balki ta’lim sifatini oshirish va o‘qituvchilarning kasbiy malakasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, yosh rivojlanishini hisobga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va pedagogik psixologik yondashuvlarni muntazam tatbiq etish zamonaviy ta’limning asosiy sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy, L.S. Pedagogicheskaya psikhologiya. Moskva: Prosveshchenie, 1991.
2. Piaget, J. The Psychology of the Child. New York: Basic Books, 1969.
3. Leontyev, A.N. Activity, Consciousness, and Personality. Moscow: Politizdat, 1978.
4. Elkonin, D.B. Psychology of Play. Moscow: Pedagogika, 1989.
5. Davydov, V.V. The Theory of Developmental Teaching. Moscow: Pedagogika, 1990.
6. Shchukina, M.I. Pedagogical Psychology in Modern Education. St. Petersburg: Piter, 2005.
7. Axmedov, R. Yosh psixologiyasi va ta’lim tizimida amaliy qo‘llanilishi. Toshkent: O‘qituvchi, 2018.